

Ontwikkelingen in de inkomensverdeling sinds 1970

DRS. J.P. DE KLEIJN* – DRS. H. VAN DE STADT*

In 1976 publiceerden Pen en Tinbergen in *ESB* een studie naar de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid tussen 1938 en 1972 waarin zij lieten zien dat de ongelijkheid in die periode ongeveer is gehalveerd. Consistente gegevens over de latere ontwikkelingen ontbraken tot dusver. In dit artikel worden meer recente gegevens uit de Inkomensstatistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek bijeengebracht en besproken. Deze gegevens zijn zo goed mogelijk gecorrigeerd voor de wijzigingen die die statistiek in de loop der jaren heeft ondergaan. Uit de resultaten blijkt onder meer dat de vermindering van de ongelijkheid die zich tussen 1970 en 1982 heeft voorgedaan zich vrijwel geheel concentreert in de eerste helft van de jaren zeventig.

Inleiding

Ontwikkelingen in de inkomensverdeling mochten zich met name in de jaren zeventig in Nederland in een warme belangstelling verheugen. Een bekend voorbeeld daarvan is de studie van Pen en Tinbergen naar de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid in Nederland tussen 1938 en 1972 1). Aan de hand van een vijftientigtal maatstaven laten zij zien dat de ongelijkheid in die periode ongeveer is gehalveerd. Ook door een aantal andere auteurs werden in die jaren studies over ontwikkelingen in de inkomensverdeling gepubliceerd 2).

In meer recente jaren is de aandacht echter verschoven in de richting van publikaties over koopkrachtontwikkelingen en over de inkomensverdeling in een zeker jaar 3). Ontwikkelingen in de inkomensverdeling over een wat langere termijn dreigen daarmee enigszins onderbelicht te raken. Eén van de oorzaken hiervan is wellicht dat de belangrijkste informatiebron, de Inkomensstatistiek van het CBS, in de loop der jaren een aantal wijzigingen heeft ondergaan die de vergelijkbaarheid in de tijd bemoeilijken. De doelstelling van dit artikel is het presenteren van statistische informatie over de inkomensontwikkelingen sinds 1970, die zo goed mogelijk voor deze wijzigingen is gecorrigeerd.

Deze doelstelling legt noodzakelijkerwijs beperkingen op. Doordat de nadruk in dit artikel wordt gelegd op de vergelijkbaarheid in de tijd, is een aantal van de gebruikte begrippen niet optimaal. In de volgende paragraaf komen we hierop terug.

De inhoud van dit artikel is als volgt. Eerst wordt ingegaan op enkele begrippen en hun beperkingen. Dan besteden we aandacht aan de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen. De resultaten worden vervolgens vergeleken met de gebruikelijke koopkrachtoverzichten van het Centraal Planbureau. Hierna gaan we in op de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid. Aan de hand van een tweetal maatstaven onderzoeken we of de door Pen en Tinbergen waargenomen afname van de ongelijkheid zich ook nadien heeft voortgezet. Het artikel wordt afgerond met enige afsluitende opmerkingen.

Enkele begrippen

Toelichtingen bij artikelen over de inkomensverdeling hebben

vaak dezelfde vorm. Eerst wordt uitgebreid beargumenteerd dat levensduurinkomens een betere vergelijking mogelijk maken dan inkomen in een zeker jaar, dat rekening moet worden gehouden met allerlei vormen van inkomen in natura en met vermogenswinsten en -verliezen, dat moet worden gecorrigeerd voor verschillen in huishoudenssamenstelling, enz. Vervolgens worden cijfers gepresenteerd waarin om een groot aantal legitime redenen deze verbeteringen niet konden worden aangebracht. Het belangrijkste probleem daarbij is doorgaans een gebrek aan gegevens. Helaas heeft ook dit artikel zich niet geheel aan deze praktijk kunnen onttrekken.

De gegevens in dit artikel zijn afkomstig uit de Inkomensstatistiek van het CBS. Deze statistiek is grotendeels gebaseerd op gegevens uit de administratie van de belastingdienst. De steekproefomvang bedroeg in de meeste jaren zo'n 190.000 à 225.000 inkomensstrekkers; alleen in 1980 en 1982 was de omvang kleiner, nl. 34.000, resp. 22.000 4). Voor dit artikel werd gebruik gemaakt van de Inkomensstatistiek uit de jaren 1970, 1973, 1975, 1977, 1979, 1980, 1981 en 1982.

* Verbonden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, Hoofdafdeling Statistiek van Inkomen en Consumptie.

1) J. Pen en J. Tinbergen, Hoeveel bedraagt de inkomensregulatie sinds 1938? *ESB*, 15 september 1976, blz. 880-884.

2) G.R. Mustert, *Van dubbeltjes en kwartjes*, Voorlopige Wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid, 1976; J. Hartog, Inkomensongelijkheid naar beroepsgroepen 1952-1967, *ESB*, 17 maart 1976, blz. 273-277; A.I.V. Massizo, *De personele inkomensverdeling 1952-1967*, Monografie nr. 19, Centraal Planbureau, 1975 en J.P. de Kleijn, De ontwikkeling van de verdeling van personele inkomens, 1970-1973-1975, *Sociale maandstatistiek*, april 1979, blz. 299-315.

3) M. van Schaaik, Het koopkrachtoverzicht, *ESB*, 13 juli 1983, blz. 616-620; H. van de Stadt, A. ten Cate, A.J. Hundepool en W.J. Keller, Koopkrachtontwikkelingen 1977-1983, *ESB*, 27 maart 1985, blz. 288-296 en J.G. Odink, De personele inkomensverdeling in Nederland, *Maandschrift Economie*, 1983, blz. 15-20.

4) De resultaten van de Inkomensstatistiek worden gepubliceerd in het *Statistisch Bulletin*, de *Sociaal-economische maandstatistiek* en afzonderlijke publikaties. Deze publikaties zijn alle bij het CBS verkrijgbaar. De gegevens uit dit artikel zijn, in iets andere vorm, eveneens opgenomen in de *Sociaal-economische maandstatistiek* van mei 1985.

Als gegevensbron biedt de administratie van de belastingdienst veel voordelen: de gegevens zijn nauwkeurig en gedetailleerd (alle inkomensbestanddelen van het aangifteformulier voor de inkomstenbelasting zijn afzonderlijk bekend) en non-respons vormt, anders dan bij persoonsenquêtes, nauwelijks een probleem. Te lage aangiftes vormen in principe wél een probleem 5); dit is echter vrijwel onoplosbaar, aangezien het weinig waarschijnlijk lijkt dat inkomensbestanddelen die voor de inkomstenbelasting *niet* worden aangegeven in een persoons-enquête *wel* worden genoemd. Deze hypothese vindt ondersteuning bij de resultaten van een onlangs gepubliceerde vergelijking door het CBS van de Inkomensstatistiek met een persoons-enquête, t.w. het Woningbehoeftenonderzoek.

Als inkomensbegrip gebruiken we overal in dit artikel het besteedbaar inkomen, dat is het inkomen dat na aftrek van loon- en inkomstenbelasting en sociale zekerheidspremies (met uitzondering van de ziektefondspremie) voor vrije besteding overblijft. Op één uitzondering na willen we hier overigens niet ingaan op de precieze invulling van deze algemene omschrijving.

Die uitzondering wordt gevormd door de huurwaarde van de eigen woning en de rente van hypothecaire leningen. Gedurende de door ons beschouwde periode is de behandeling van deze inkomensbestanddelen gewijzigd: vóór 1979 werd geen van beide in het besteedbaar inkomen betrokken, terwijl sinds dat jaar de rente van het inkomen wordt afgetrokken en de huurwaarde bij het inkomen wordt opgeteld 6). De bijgetelde huurwaarde is overigens de fiscale huurwaarde, die aanzienlijk lager is dan de economische huurwaarde zoals bij voorbeeld in de Nationale Rekeningen is opgenomen. Het resultaat van deze definitiewijziging is dat de cijfers een breuk vertonen in 1979. Aangezien de cijfers voor 1979 volgens beide definities zijn berekend, kon hiermee in de tabellen en de figuren in de volgende paragrafen consequent rekening worden gehouden.

De inkomenseenheid in dit artikel is bij gehuwden het echtpaar en bij ongehuwden de persoon. Beide eenheden duiden we met „inkomestrekker” aan, welk begrip een niet geheel bevredigend compromis vormt tussen enerzijds de persoon en anderzijds het huishouden (alle personen die gezamenlijk een huishouding voeren). De opzet van de Inkomensstatistiek vóór 1977 en de noodzaak de continuïteit van de gegevens te handhaven maakten het ons echter onmogelijk een geheel bevredigende keuze te doen.

De gegevens in de volgende paragrafen hebben betrekking op de inkomestrekkers die gedurende het gehele jaar inkomen genoten. Personen die slechts een deel van het jaar inkomen hadden (b.v. vakantiewerkers, schoolverlaters of immigranten) komen dus niet in de cijfers voor. Verder zijn ook wezen met uitsluitend een wezenpensioen uit de cijfers verwijderd.

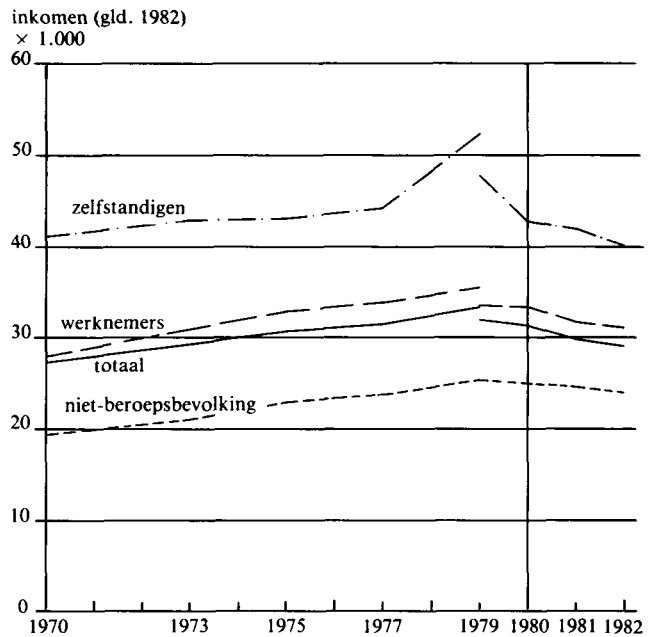
De gegevens zijn uitgesplitst naar drie sociaal-economische categorieën: zelfstandigen, werknemers (incl. werklozen) en de niet-beroepsbevolking. De bij de werknemers inbegrepen categorie werklozen omvat alleen ontvangers van een WW- of WWV-uitkering. De niet-beroepsbevolking omvat in de eerste plaats gepensioneerden, verder arbeidsongeschikten, weduwen, ontvangers van een bijstanduitkering (inclusief RWW) en renteniers. De sociaal-economische categorie van een echtpaar wordt altijd door de inkomensbron van de man bepaald.

Een uitsplitsing naar meer homogene sociaal-economische categorieën bleek, met het oog op een goede vergelijkbaarheid in de periode 1970-1982, niet mogelijk. Om dezelfde reden is het niet mogelijk geweest om andere kenmerken (zoals leeftijd en burgerlijke staat) in beschouwing te nemen. Met behulp van het beschikbaar cijfermateriaal valt dus niet na te gaan hoe bij voorbeeld de inkomensverdeling in de beschouwde periode beïnvloed is door het toegenomen aantal tweeverdieners. Over een kortere periode en aan de hand van andere begrippen is deze invloed overigens wel te kwantificeren, zie bij voorbeeld tabel 3.1.1-3.1.5 in de *Sociaal-economische maandstatistiek* van mei 1985.

Het gemiddelde inkomen

Tabel 1 bevat het gemiddelde inkomen voor de drie sociaal-economische categorieën. Alle inkomens zijn omgerekend in

Figuur 1. De ontwikkeling van het gemiddelde reëel besteedbare inkomen

Tabel 1. Gemiddeld reëel besteedbaar inkomen per sociaal-economische categorie, in duizenden gld. per jaar

Jaar	Sociaal-economische categorie			Totaal
	zelfstandigen	werknemers	niet-beroepsbevolking	
1970	41,2	28,0	19,5	27,3
1973	43,0	30,9	21,0	29,3
1975	43,1	32,8	22,8	30,7
1977	44,3	33,8	23,7	31,4
1979 (oud)	52,3	35,5	25,3	33,3
1979 (nieuw)	47,9	33,5	25,3	31,9
1980	42,8	33,3	25,0	31,2
1981	42,0	31,7	24,5	29,9
1982	40,1	31,1	23,8	29,1

gulden van 1982 7). Voor 1979 is het gemiddelde inkomen volgens beide definities van besteedbaar inkomen berekend. De gegevens uit de tabel zijn in figuur 1 in beeld gebracht.

Uit de tabel en de figuur blijkt dat voor alle sociaal-economische categorieën het gemiddelde inkomen reëel het hoogst was in 1979. Daarna is het gedaald. In 1982 lag het voor zelfstandigen iets onder het niveau van 1977, voor werknemers ongeveer op het niveau van 1975 en voor de niet-beroepsbevolking onge-

5) Met betrekking tot inkomsten uit vermogen blijkt uit schattingen door het CBS dat slechts ongeveer de helft van de (positieve) inkomsten uit vermogen wordt aangegeven voor de inkomstenbelasting (B. Kazemier, 1984, Rente-inkomsten van gezinshuishoudingen 1977, 1979, 1981, *Statistische Katernen* no. 1.). Het betreft hier o.a. rente op spaartegoeden, obligaties en spaarbewijzen aan toonder.

6) Dit is gebeurd mede naar aanleiding van internationale aanbevelingen zoals bij voorbeeld opgenomen in de *Provisional guidelines on statistics of the distribution of income, consumption and accumulation of households* van de Verenigde Naties, 1977. In elders gepubliceerde resultaten van de Inkomensstatistiek is deze wijziging voor het eerst aangebracht in 1977.

7) Als prijsindex is een gecorrigeerde versie van het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie, reeks voor de gehele bevolking, gebruikt. De correctie heeft bestaan uit een verlaging van het aandeel van de post woningdiensten in het prijsindexcijfer, overeenkomstig de behandeling van de huurwaarde van de eigen woning in het begrip besteedbaar inkomen zoals dat in deze studie is gebruikt.

veer op het niveau van 1977. Voor Nederland als geheel lag het iets onder het niveau van 1975 8). Vanzelfsprekend is bij deze en de hierna volgende resultaten gecorrigeerd voor de reeksbreak in 1979, waarbij is aangenomen dat het quotiënt van het inkomen volgens de oude en de nieuwe definitie constant is.

Over de gehele periode 1970-1982 is het gemiddelde inkomen reëel met 11% gestegen, ofwel 0,9% gemiddeld per jaar. Voor de zelfstandigen is dit cijfer 0,5% per jaar, voor de werknemers 1,4% per jaar en voor de niet-beroepsbevolking 1,7% per jaar. De gemiddelde inkomens van de verschillende sociaal-economische categorieën zijn dus naar elkaar toegegroeid. Deze ontwikkeling komt verder aan de orde in de voorlaatste paragraaf.

De stijging van het gemiddelde inkomen van de gehele bevolking ligt onder de stijging van zowel de categorie werknemers als de categorie niet-beroepsbevolking. Dit wordt veroorzaakt door de toename van deze laatste categorie: hun aandeel steeg van 24% in 1970 naar 34% in 1982, terwijl het aandeel van de werknemers daalde van 66% naar 59% 9). Omdat het inkomen van de niet-beroepsbevolking relatief laag is, had deze ontwikkeling een negatieve invloed op het gemiddelde inkomen van de gehele bevolking.

Hieruit blijkt de grote invloed van structuurveranderingen op de inkomensverdeling. Ook *binnen* de verschillende sociaal-economische categorieën kunnen zich dergelijke veranderingen voordoen. Zo is binnen de niet-beroepsbevolking het aandeel van de arbeidsongeschikten gestegen. Gezien het binnen de niet-beroepsbevolking relatief hoge inkomen van arbeidsongeschikten heeft dit een positieve invloed op het gemiddelde inkomen van deze categorie. Tegelijkertijd is binnen de categorie werknemers (waarin ook de werklozen zijn opgenomen) het aandeel van de werklozen, met een relatief laag inkomen, toegenomen. Dit heeft een negatieve invloed op het gemiddelde inkomen van de categorie werknemers. Dergelijke structuurveranderingen vormen één van de oorzaken van het naar elkaar toegroeien van de gemiddelde inkomens van de werknemers en de niet-beroepsbevolking.

Vergelijking met andere gegevens

Gegevens over de koopkrachtmutatie worden eveneens gepubliceerd door het Centraal Planbureau. Ter wille van een vergelijking met de resultaten van de Inkomensstatistiek zijn enkele van deze gegevens opgenomen in tabel 2. De tabel is aangevuld met de mutatie van het gemiddelde en de quintielen van de inkomensverdeling volgens de Inkomensstatistiek, en, voor de periode 1977-1982, met een resultaat uit de studie over koopkrachtontwikkelingen die onlangs door het CBS is gepubliceerd 10).

Met de vier quintielen van een inkomensverdeling worden de vier punten bedoeld waaronder zich respectievelijk 20%, 40%, 60% en 80% van de inkomensstrekkers bevindt. Elders wordt het woord *quintiel* ook wel gebruikt om de verzameling inkomensstrekkers aan te geven die zich *tussen* deze punten bevindt. Een dergelijke verzameling wordt in dit artikel aangeduid met 20%-groep: de eerste 20%-groep bevat de 20% inkomensstrekkers met de laagste inkomens, enzovoort.

De CPB-cijfers uit tabel 2 hebben betrekking op gehuwde, alleenverdienende werknemers met een minimum, respectieve-

lijk een modaal loon. Er is rekening gehouden met kinderbijslag voor twee kinderen jonger dan 16 jaar. De cijfers voor modaal zijn inclusief incidenteel, dat wil zeggen zij zijn gebaseerd op de stijging van het gemiddeld verdiende loon en niet op de stijging van de regelingslonen. De cijfers voor het minimumniveau zijn exclusief het effect van de eenmalige uitkering aangezien deze uitkering ook niet in de Inkomensstatistiek is opgenomen. De uitkering wordt overigens eerst sinds 1981 toegekend.

Een vergelijking van de resultaten is in feite alleen om methodologische redenen interessant. Er zijn immers grote verschillen tussen de drie soorten cijfers, zowel in de onderliggende concepten als in de berekeningsmethoden. Het cijfer uit de Inkomensstatistiek meet de mutatie van twee keer hetzelfde punt in de inkomensverdeling, het koopkrachtcijfer van het CPB meet de koopkrachtmutatie van een bepaald type werknemer en het koopkrachtcijfer uit de CBS-studie is een aggregaat van de individuele koopkrachtmutaties behorend bij de sociaal-economische en demografische posities die mensen innemen. Bovendien is het inkomensbegrip dat bij elk van de drie cijfers is gebruikt verschillend.

Deze verschillen hebben een aantal belangrijke consequenties. In de eerste plaats wordt het cijfer uit de Inkomensstatistiek beïnvloed door structuurveranderingen, zoals in de vorige paragraaf reeds is aangegeven. Voor de koopkrachtmutaties berekend door het CPB en in de CBS-studie is dit in principe niet het geval. In de tweede plaats heeft het CPB-cijfer betrekking op twee tamelijk nauw omschreven typen huishoudens, terwijl de beide CBS-cijfers aggregaten zijn die in principe betrekking hebben op de gehele Nederlandse bevolking (in de studie naar koopkrachtontwikkelingen ontbreken zelfstandigen). Ook dit zal vanzelfsprekend leiden tot verschillen tussen de CPB en de CBS-cijfers. Ten slotte zijn inkomsten uit vermogen, waaronder de rente voor hypothecaire leningen, niet opgenomen in het CPB-cijfer, hetgeen eveneens een oorzaak van verschillen zal zijn.

Tabel 2 kan overigens ook worden gebruikt om de stijging van het gemiddelde en de vier quintielen onderling te vergelijken. Over de gehele periode 1970-1982 is het eerste *quintiel* aanzienlijk meer gestegen dan het vierde (2,0 versus 1,0% per jaar). De vermindering van de ongelijkheid is echter niet in alle jaren even groot geweest. In de twee volgende paragrafen gaan we dit na aan de hand van de ontwikkeling van een tweetal ongelijkheidsmaatstaven: het quotiënt van de inkomensandelen van de tiende en de derde 10%-groep en de Theilcoëfficiënt.

8) Hieruit kan overigens niet worden geconcludeerd dat het inkomen door bij voorbeeld werknemers in 1975 en 1982 gelijk zal worden gewaardeerd. De waardering van het inkomen wordt immers mede bepaald door de inkomenshistorie, en deze is voor werknemers in 1975 duidelijk anders dan in 1982. Zie A. Kapteyn, H. van de Stadt en S.A. van der Geer, *Uitkeringen, armoede en welvaart*, *ESB*, 24 april 1985, blz. 384-389.

9) Zie tabel 3.1.6 van de *Sociaal-economische maandstatistiek* van mei 1985.

10) Van de Stadt e.a., op cit. In de tabel is opgenomen de mediane „statistische” koopkrachtmutatie, dat wil zeggen de koopkrachtmutatie behorend bij de sociaal-economische en demografische posities die mensen innemen. In dit cijfer zijn de zelfstandigen niet opgenomen.

Tabel 2. *Koopkrachtontwikkelingen in procenten per jaar, volgens verschillende bronnen*

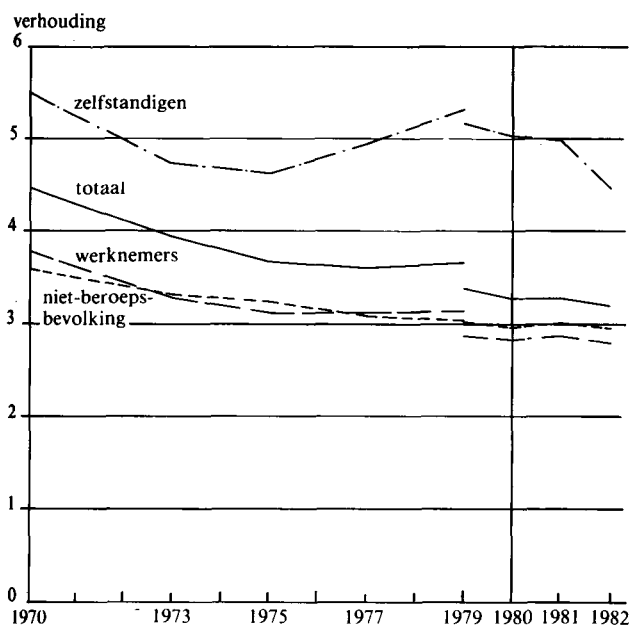
Periode	Mutatie reëel besteedbaar inkomen					Koopkrachtmutatie volgens		
	Gemiddelde	Quintiel				CPB		CBS (van de Stadt e.a.), 1985
		1 (20%)	2 (40%)	3 (60%)	4 (80%)	minimum	modaal	
1970-1973	2,4	4,5	4,2	2,8	2,6	2,5	2,9	
1973-1975	2,4	4,0	3,1	3,1	2,7	4,9	3,1	
1975-1977	1,2	1,7	1,0	0,9	1,3	1,9	1,9	
1977-1979	2,9	3,0	2,4	2,5	2,2	2,2	2,5	2,1
1979-1980	-2,2	-0,2	-1,9	-1,7	-1,8	-1,0	-1,1	-1,6
1980-1981	-4,0	-4,5	-3,6	-3,8	-4,0	-2,8	-3,5	-3,9
1981-1982	-2,8	-2,1	-2,1	-1,5	-2,4	-2,1	-1,6	-2,4
1970-1982	0,9	2,0	1,5	1,2	1,0	1,6	1,4	

Verder valt in tabel 2 op dat de stijging van het gemiddelde over het algemeen geringer is dan de stijging van de quintielen. Dit wijst erop dat niet alleen de ongelijkheid (het tweede moment), maar ook de scheefheid (het derde moment van de inkomensverdeling is afgenomen. Uit de basisgegevens kan bijvoorbeeld worden opgemaakt dat in 1970 ongeveer 61% van de inkomensstrekkers minder dan het gemiddelde verdiende. In 1982 was dit gedaald tot 57%. Deze daling heeft zich zowel aan het begin als aan het einde van de beschouwde periode voorgedaan.

De inkomensandelen van de 10%-groepen

In tabel 3 is het quotiënt van de inkomensandelen van de tiende en de derde 10%-groep opgenomen. Omdat beide 10%-groepen dezelfde omvang hebben is dit tevens het quotiënt van de gemiddelde inkomens in die 10%-groepen. Zoals overal in dit artikel hebben de cijfers betrekking op het besteedbare inkomen. Ze zijn in figuur 2 in beeld gebracht.

Figuur 2. De ontwikkeling van de verhouding van de 10e en 3e 10%-groep

Evenals in andere CBS-publicaties over de inkomensverdeling, is hier gekozen voor het quotiënt van de tiende en derde 10%-groep als ongelijkheidsmaatstaf. Uit symmetrie-overwegingen lag wellicht het quotiënt van de tiende en de eerste 10%-groep meer voor de hand; dit is niet gedaan omdat het aandeel van de eerste, en ook de tweede, 10%-groep vaak zo laag is dat het genoemde quotiënt instabiel wordt. Een belangrijke oorzaak hiervan zijn de negatieve inkomens, die met name bij

Tabel 3. Quotiënt van de inkomensandelen van de tiende en de derde 10%-groep, per sociaal-economische categorie

Jaar	Sociaal-economische categorie			Totaal
	zelfstandigen	werknemers	niet-beroepsbevolking	
1970	5,5	3,8	3,6	4,4
1973	4,7	3,3	3,3	3,9
1975	4,6	3,1	3,2	3,7
1977	5,0	3,1	3,1	3,6
1979 (oud)	5,3	3,1	3,0	3,7
1979 (nieuw)	5,2	2,9	3,0	3,4
1980	5,0	2,8	3,0	3,3
1981	5,0	2,9	3,0	3,3
1982	4,5	2,8	2,9	3,2

zelfstandigen voorkomen. In de meeste jaren is het inkomensaandeel van de eerste 10%-groep bij zelfstandigen zelfs negatief.

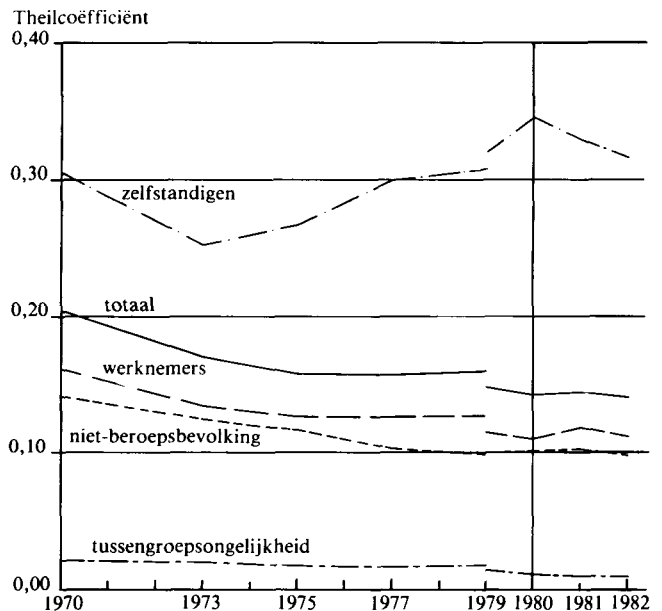
Uit de tabel en de figuur blijkt dat in 1970 het inkomen van de meest verdienende 10% van de bevolking 4,4 maal zo hoog was als het inkomen van de derde 10%-groep. In 1982 was dit quotiënt gedaald tot 3,2. Rekening houdend met de reeksbreuk in 1979 betekent dit een daling van 22%, die zich grotendeels heeft voorgedaan in de eerste helft van de jaren zeventig. Verderop komen we hierop terug.

De Theilcoëfficiënt

Het quotiënt van de inkomensandelen van 10%-groepen is een goed te interpreteren en daarom aansprekende maat voor de inkomensongelijkheid. Een nadeel is echter dat dit quotiënt alleen wordt beïnvloed door de inkomens van de betreffende 10%-groepen. De mate van inkomensongelijkheid tussen de overige 10%-groepen blijft buiten beschouwing. Een veel gebruikte inkomensongelijkheidsmaatstaf die dit nadeel niet heeft, is de Theilcoëfficiënt. In deze coëfficiënt, die overigens minder eenvoudig te interpreteren is, komen alle inkomens tot uitdrukking 11).

Een voordeel van de Theilcoëfficiënt is bovendien dat de totale ongelijkheid kan worden geschreven als de som van de ongelijkheid *tussen* groepen en het gewogen gemiddelde van de ongelijkheid *binnen* groepen. De gewichten zijn hierbij gelijk aan de inkomensandelen van de groepen. In tabel 4 zijn de Theilcoëfficiënten opgenomen: de binnengroepsongelijkheid voor ieder van de drie sociaal-economische categorieën, de tussengroepsongelijkheid en de totale ongelijkheid. In figuur 3 is de ontwikkeling van deze coëfficiënt in beeld gebracht.

Figuur 3. De ontwikkeling van de Theilcoëfficiënt

Nog sterker dan in figuur 2 springt in deze figuur de grote en sterk fluctuerende inkomensongelijkheid binnen de categorie zelfstandigen in het oog. In 1973 bereikte deze een minimum van 0,253 en in 1980 een maximum van 0,347. Gezien de relatief ge-

11) De voor dit artikel gehanteerde berekeningswijze van de Theilcoëfficiënt staat o.m. beschreven in: J.G. Odink en E. van Imhoff, True versus measured Theil inequality, *Statistica Neerlandica*, volume 38, no 4, 1984. Een hogere waarde van de Theilcoëfficiënt duidt op een grotere ongelijkheid. Bij de berekening is rekening gehouden met zowel de ongelijkheid tussen als binnen inkomensklassen. Negatieve inkomens zijn gesaldeerd met positieve.

Tabel 4. Theilcoëfficiënten van het besteedbaar inkomen per sociaal-economische categorie

Jaar	Binnengroepsongelijkheid per sociaal-economische categorie			Tussengroepsongelijkheid	Totale ongelijkheid
	zelfstandigen	werknemers	niet-beroepsbevolking		
1970	0,305	0,162	0,141	0,023	0,204
1973	0,253	0,135	0,125	0,021	0,170
1975	0,266	0,127	0,117	0,018	0,158
1977	0,300	0,127	0,103	0,017	0,157
1979 (oud)	0,309	0,128	0,099	0,019	0,160
1979 (nieuw)	0,321	0,115	0,100	0,015	0,149
1980	0,347	0,110	0,101	0,012	0,142
1981	0,331	0,119	0,103	0,011	0,145
1982	0,317	0,113	0,098	0,011	0,140

ringe omvang van de categorie zelfstandigen is deze ontwikkeling echter minder belangrijk voor de ontwikkeling van de totale ongelijkheid. Deze vertoont hetzelfde patroon als het quotiënt van de inkomensandelen van de 10%-groepen: de daling van de ongelijkheid vindt vooral plaats in de periode 1970-1975. In de volgende paragraaf komen we ook hierop terug.

Uit figuur 3 blijkt dat de tussengroepsongelijkheid erg klein is, zo'n 10% van de totale ongelijkheid. De ongelijkheid binnen ieder van de onderscheiden sociaal-economische categorieën is aanzienlijk groter dan de ongelijkheid tussen de categorieën. Vanzelfsprekend hangt dit samen met de grofheid van de indeling die in dit artikel is gebruikt. Verder blijkt dat in de periode 1970-1982 de tussengroepsongelijkheid fors is gedaald: met 39%. De inkomens van de drie sociaal-economische categorieën zijn dus naar elkaar toegegroeid, zoals eerder reeds is opgemerkt.

Ontwikkeling van de inkomensongelijkheid

In hun *ESB*-artikel uit 1976 analyseren Pen en Tinbergen de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid aan de hand van een vijftientigtal maatstaven. Hierbij geven zij de verandering van ieder van de maatstaven weer door middel van de procentuele mutatie. In aansluiting hierop hebben wij in tabel 5 de procentuele mutatie opgenomen van de door ons onderzochte maatstaven voor de perioden 1970-1975, 1975-1982 en 1970-1982. Aangezien de lengtes van de perioden verschillen, is de mutatie ook uitgedrukt in procenten per jaar.

Tabel 5. Verandering van de inkomensongelijkheid, in procenten

Periode	Quotiënt 10e en 3e 10%-groep		Theilcoëfficiënt	
	totaal	per jaar	totaal	per jaar
1970-1975	-18	-3,8	-23	-5,0
1975-1982	-6	-0,9	-5	-0,7
1970-1982	-22	-2,1	-26	-2,5

De cijfers uit tabel 5 bevestigen de indruk van figuur 2 en 3: de afname van de inkomensongelijkheid was tussen 1970 en 1975 aanzienlijk groter dan tussen 1975 en 1982. De Theilcoëfficiënt daalde in de eerstgenoemde periode met 23%, ofwel 5,0% per jaar, en in de laatste periode met 5%, ofwel 0,7% per jaar. Voor het quotiënt van de 10%-groepen is het verschijnsel iets minder sterk, maar niettemin duidelijk aanwezig (12).

Bij deze observaties passen een tweetal kanttekeningen. In de eerste plaats was de vermindering van de ongelijkheid tussen 1970 en 1975 historisch gezien bijzonder sterk. Volgens Pen en Tinbergen bedroeg bij voorbeeld de vermindering van de ongelijkheid over de gehele periode 1938-1972 ongeveer 50%, ofwel 2,0% per jaar. Een afzwakking van de vermindering van de ongelijkheid na 1975 is dan ook niet verwonderlijk.

In de tweede plaats worden de cijfers in dit artikel met enig voorbehoud gepresenteerd. Zij zijn gebaseerd op de Inkomensstatistiek van het CBS, die in eerste instantie bedoeld zijn om de inkomensverdeling in een zeker jaar te meten, en pas in tweede instantie om inkomensontwikkelingen te meten. Alhoewel de hier gepresenteerde cijfers waarschijnlijk de nauwkeurigste zijn die er met betrekking tot de Nederlandse inkomensverdeling bestaan, blijft het toch denkbaar dat nieuwe procedures, definities en steekproefopzetten de vergelijkbaarheid in de tijd hebben vermindert. Dit is speciaal van belang wanneer de te onderzoeken variabele slechts weinig in de tijd varieert, zoals hier het geval is.

Voor een verdere bespreking van de resultaten in dit artikel is het zinvol ook de periode vóór 1970 in ogenschouw te nemen. Gegevens hierover zijn berekend door het Centraal Planbureau (13). Uit deze gegevens blijkt dat de ontwikkelingen per sociaal-economische categorie markante verschillen vertonen.

Voor de categorie *zelfstandigen* is de ongelijkheid zowel voor als na 1970 relatief hoog. Bovendien vertoont ze relatief omvangrijke fluctuaties. Een duidelijke lijn in de richting van een vermindering of een vermeerdering van de ongelijkheid kan niet uit de cijfers worden opgemaakt. Overigens is deze categorie in omvang vermindert (mede door de omzetting van ondernemingen van zelfstandigen in NV's en BV's), en daarmee van samenstelling veranderd.

Het patroon voor de categorie *werknemers* wijkt hier van af. Van halverwege de jaren zestig tot halverwege de jaren zeventig vindt er een niet onaanzienlijke vermindering van de ongelijkheid plaats. Zowel voor als na die periode is de ongelijkheid echter tamelijk stabiel.

Binnen de categorie *niet-beroepsbevolking* heeft eveneens een vermindering van de ongelijkheid plaatsgevonden. De vermindering is groter dan bij de werknemers en heeft zich bovendien over een langere periode uitgestrekt: vanaf het eerste door het CPB beschouwde jaar (1954) tot het einde van de jaren zeventig (zie figuur 3). Deze periode valt min of meer samen met de uitbouw van het stelsel van sociale zekerheid in Nederland.

De totale ongelijkheid wordt bepaald door de ongelijkheid binnen de drie sociaal-economische categorieën en de ongelijkheid tussen de drie categorieën. Gezien de overheersende invloed van de categorie werknemers is het niet verwonderlijk dat de ontwikkeling van de totale ongelijkheid ongeveer samenvalt met die van de werknemers. De vermindering van de totale ongelijkheid heeft dus vooral plaatsgevonden tussen midden jaren zestig en midden jaren zeventig.

Besluit

In dit artikel is een consistente cijferreeks gepresenteerd over de Nederlandse inkomensverdeling sinds 1970. De nadruk heeft daarbij gelegen op de ontwikkeling van de inkomensniveaus en van de inkomensongelijkheid. De voornaamste resultaten kunnen als volgt worden samengevat. Het *inkomensniveau* (gemeten als het reële gemiddelde inkomen) steeg van 1970 tot 1979 en daalde vervolgens. Voor geheel Nederland bevond het zich in 1982 weer iets onder het niveau van 1975. De gecumuleerde stijging over de periode 1970-1982 bedroeg 11%.

12) Dat de inkomensongelijkheid na 1977 niet veel is veranderd kan ook uit andere bronnen worden afgeleid. Zo bedroeg de Theilcoëfficiënt van huishoudensinkomens (overigens op dezelfde gegevens gebaseerd als dit artikel) in 1977, 1979 en 1981 respectievelijk 0,137, 0,141 en 0,139 (volgens de „nieuwe” definitie van besteedbaar inkomen). Op basis van enquêtegegevens (het Woningbehoefteonderzoek) berekende het SCP zelfs een stijging van de Theilcoëfficiënt van 0,111 in 1977 tot 0,136 in 1981 (*Sociale en Culturele Verkenningen 1985*, blz. 23).

13) A.I.V. Massizo, 1975, op cit. De relevante gegevens zijn ook opgenomen in J.P. de Kleijn, 1979, op cit. Ze hebben betrekking op de periode 1954-1967.

De *inkomensongelijkheid* (gemeten aan de hand van de Theil-coëfficiënt) daalde in de beschouwde periode niet onaanzienlijk. Deze daling speelde zich voornamelijk af in de periode 1970-1975. Na 1975 bleef de ongelijkheid vrijwel, maar niet helemaal, gelijk. Deze conclusie geldt niet voor alle sociaal-economische categorieën: voor de zelfstandigen vond er over de gehele periode per saldo geen noemenswaardige verandering van de ongelijkheid plaats en voor de niet-beroepsbevolking was de daling van de ongelijkheid groter dan gemiddeld. De daling strekte zich voor deze categorie ook over een langere periode uit.

Het is niet moeilijk voor deze ontwikkelingen oorzaken aan te geven. Gewezen kan worden op de uitbouw van het stelsel van sociale zekerheid, de structurele verhogingen van het minimumloon en de daarmee samenhangende aanpassingen van sociale uitkeringen gedurende de jaren zeventig en de wijzigingen die het overheidsbeleid nadien heeft ondergaan. Ook demografische ontwikkelingen, de verlenging van de opleidingsduur en de toenemende arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen spelen een belangrijke rol. Het is echter niet de bedoeling van dit artikel dieper hierop in te gaan. Het belang van de gepresenteerde gegevens ligt veeleer in de goede vergelijkbaarheid in de tijd, zoals in de inleiding reeds is opgemerkt.

Dit artikel is gericht op het vergelijken van de inkomensverdeling in verschillende jaren. Onontkoombaar komt de nadruk daarmee te liggen op het vergelijken van *posities*, bij voorbeeld de stijging van het eerste quintiel van de werknemers, of de stijging van het gemiddelde inkomen van zelfstandigen. *Individueen* kunnen echter van positie veranderen: ze kunnen bij voorbeeld arbeidsongeschikt worden, of ze kunnen carrière maken waardoor hun inkomen veel sneller stijgt dan uit de stijging van een

gemiddelde of een quintiel blijkt. Uit de recente CBS-studie naar koopkrachtontwikkelingen blijkt het grote belang van dit type inkomensveranderingen: meer dan driekwart van de spreiding in individuele koopkrachtmutaties wordt veroorzaakt door veranderingen van sociaal-economische en demografische posities van individuen, en minder dan één kwart doordat de inkomens behorend bij die posities veranderen 14). De gegevens in dit artikel beschrijven dus slechts een klein deel van de inkomensveranderingen die individuen en huishoudens feitelijk ondergaan.

Om die inkomensveranderingen op individueel niveau te meten zijn *panel*-gegevens nodig: gegevens van dezelfde individuen op meerdere tijdstippen. Verwacht mag worden dat het CBS in de toekomst hierover de beschikking zal krijgen: onlangs zijn de voorbereidingen gestart voor het zogenaamde Inkomenspanel-onderzoek (IPO). Dit is een panel van ongeveer 5000 huishoudens waarvan ieder jaar de inkomens worden vastgesteld aan de hand van gegevens uit de administratie van de belastingdienst. Met behulp van dit nieuwe onderzoek hoopt het CBS in de toekomst de Inkomensstatistiek op twee belangrijke punten verder te verbeteren: het panelkarakter maakt het mogelijk statistiek te publiceren over inkomensveranderingen op individueel niveau (althans voor niet te kleine deelgroepen uit de bevolking) en voorts zal dit onderzoek aanzienlijk actueler kunnen zijn dan de huidige Inkomensstatistiek.

Hans de Kleijn
Huib van de Stadt

14) Van de Stadt e.a., op. cit.